

УДК 37.014.23:37.014.5

Осмоловська А. О., Донецький національний університет імені Василя Стуса

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті визначені сучасні світові тенденції у галузі вищої освіти. Розкрито нормативно-правові засади освітньої політики України. Розглянуто основні виклики для реформування системи вищої освіти в Україні, а також визначено мету та завдання реформування.

Ключові слова: *світові освітні тенденції, державна освітня політика, вища освіта, реформування системи вищої освіти.*

Освітня політика є складовою загальнодержавної стратегії розвитку кожної країни, індикатором її світогляду та показником реалізації принципу співробітництва між державами з метою збереження власних традицій та світової інтеграції. Ізоляція освітнього простору за умов глобальних викликів та швидких технологій неможлива. Вплив зовнішніх факторів на формування порядку денного сучасної політики України має системний і небезпечний характер. Гуманітарна катастрофа, війна на Сході України, еміграція якісних кадрів та молоді актуалізує необхідність перегляду освітньої політики та її світоглядних принципів. Проте освіта в Україні проголошена державним пріоритетом країни як основа соціального, економічного, політичного, культурного та духовного розвитку не тільки окремої людини, а й суспільства в цілому.

У контексті освітньої політики реформування системи вищої освіти несе в собі зміни в усіх її ланках та потребує серйозного та виваженого підходу. У сучасному світі, що постійно змінюється, світі, в якому люди стають все більш мобільними, світі постійного потоку мільйонів гігабайт інформації, дуже важливим залишається питання поєднання збереження ідентичності держав та надання якісної всебічної освіти.

Освітня політика та реформування системи вищої освіти – предмет міждисциплінарного наукового та прикладного знання.

Питання та проблеми вищої освіти, державної освітньої політики, її реформування та теоретико-методологічні засади досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Андрущенко [3], Н. Губерська [5, 6], В. Журавський [7], К. Корсак [9], В. Луговий [10], Л. Пшенична [15], Н. Шульга [19], та ін. Міжнародні аспекти освітньої політики та входження України до європейського освітнього простору досліджували та продовжують досліджувати українські та зарубіжні вчені. Серед них можна виділити О. Поступну [12], Л. Рамблі [2] та ін. Проте за останнє десятиріччя у політичній, соціально-економічній та культурній сферах України відбулося багато суттєвих змін. Змінилися зовнішні умови та фактори реалізації освітньої політики на світовій арені. Ці зміни актуалізують вивчення питання удосконалення державної політики у сфері вищої освіти та визначення механізмів і завдань її реформування.

Проте за останнє десятиріччя у політичній, соціально-економічній та культурній сферах України відбулося багато суттєвих змін. Змінилися зовнішні умови та фактори реалізації освітньої політики на світовій арені. Ці зміни актуалізують вивчення питання удосконалення державної політики у сфері вищої освіти та визначення механізмів і завдань її реформування.

За останні півстоліття технологічного прогресу, інформаційних війн та розповсюдження мережі «інтернет» по всіх континентах, виокремилися певні тенденції не тільки українського, а й загальносвітового, розвитку. Вони посилюються та набирають обертів. Серед таких тенденцій можна виділити наступні:

- загострення глобальних проблем, які можуть бути вирішені тільки завдяки співробітництву між державами та всіма суб'єктами міжнародних відносин;
- прискорення темпів розвитку суспільства, а отже й, необхідність підготовки людей до життя в умовах, які швидко змінюються;
- перехід до постінформаційного суспільства, розширення масштабів міжкультурної взаємодії та необхідності збереження культурної ідентичності;
- формування принципово нового світогляду молодого покоління, який базується на

тенденціях, що перераховані вище;

- зростання необхідності навчання протягом усього життя (lifelong learning) у зв'язку зі швидкими темпами розвитку та змінами у звичному середовищі людини, від яких залежить конкурентоспроможність на ринку праці, а також загальний психоемоційний стан людини;
- демократизація та лібералізація суспільства, розширення можливостей для кожної окремої людини: можливостей вибору, можливостей мобільності та можливостей розвитку;
- прискорений розвиток економіки, структурні зміни на ринку праці, глобалізаційні процеси в економіці, перетворення світу у світ можливостей [16, с. 23]. Ці основні тенденції у світі, що постійно змінюється, мають величезний вплив на сферу вищої освіти. В Україні цей вплив посилюється ще й геополітичним положенням нашої держави та внутрішньою системною кризою.

Світові освітні тенденції впливають з загальних тенденцій розвитку сучасного світу. Серед них можна виділити зростання відсотку освіченого населення по всіх куточках земної кулі, забезпечення освіти протягом життя, рівний доступ до якісної освіти для кожного, посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти, ефективне і результативне використання видатків на освіту, гуманізація і демократизація освіти, оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання, підвищення професійної компетентності викладачів, становлення державно-громадського управління освітою, всеохоплююче поширення інформації про якість освітніх послуг за допомогою різних засобів інформації [16, с. 24].

Система вищої освіти України розвивається та змінюється під впливом таких факторів, як європейська інтеграція та глобалізація. Перед країною стає гостре питання відходу від пострадянських традицій вищої освіти з одночасним адаптуванням до міжнародного, зокрема європейського, досвіду, та збереженням власної ідентичності. У цьому й полягає сьогодні складність.

Незважаючи на те, що західноєвропейські держави інтегруються в єдиний економічний простір, їм вдається зберегти специфічні національні риси. В сучасних умовах, в умовах глобалізаційних світових процесів у багатьох держав заострюються почуття власної ідентичності, що призводить до створення саме національної системи вищої освіти [19, с. 2].

Неможна не враховувати глобалізаційні тенденції світової інтеграції, згідно з якою глобалізаційні процеси повинні знаходити своє відображення не тільки у зовнішньоекономічній, політичній або технологічній сферах, але, і як наслідок – в уніфікації та універсалізації освітніх стандартів. При цьому за «універсальні» приймаються «західні» стандарти [1, с. 119].

Перед Україною постає питання пошуку «золотої середини» у цих двох вищезгаданих процесах. У світлі подій 2014-2017 рр. для українського народу вкрай важливим є питання збереження та примноження наших культурних та мовних традицій.

В Україні реалізація державної політики у сфері освіти відбувається на трьох рівнях: загальнодержавному, регіональному та місцевому.

Право кожного громадянина на освіту гарантує Конституція України [8].

Державна освітня політика в Україні регулюється такими законами: «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про охорону дитинства», «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні», «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку» [16, с. 24].

Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. визначає освітню мету: всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її здібностей, виховання моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, підвищення освітнього рівня, забезпечення національної економіки кваліфікованими фахівцями [14].

Законом України «Про освіту» визначено принципи, на яких ґрунтується освіта України: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного

розвитку; гуманізм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління та громадського самоврядування в освіті та інші [14].

Міністерство освіти і науки України є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інновацій та інформатизації, інтелектуальної власності, молоді, фізичної культури та спорту» [13].

За результатами доповіді в рамках програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», що реалізується фондом Східна Європа, можна виокремити чинні проблеми та виклики якості вищої освіти України:

- негативна оцінка якості вищої освіти учасниками соціологічних досліджень;
- ізоляваність системи вищої освіти від інтересів роботодавців;
- відсутність мотивації студентів та викладачів до підвищення якості навчання;
- неможливість відрахування студентів за неуспішність, що девальвує дипломи;
- ігнорування репутації як особливого виду власного капіталу більшістю ВНЗ України;
- виїзд за межі України для роботи та навчання конкурентоздатних студентів та викладачів [11, с. 4].

Проблема відтоку молодих та висококваліфікованих кадрів за кордон набула свого загострення в останнє десятиріччя. Щорічний моніторинг кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі, охоплює 34 країни світу. Це число тих країн, де ведеться збір інформації щодо кількості студентів-українців. Чисельність українців на навчанні в іноземних університетах станом на 2013/2014 навчальний рік становить 47 724 осіб. Динаміка зростання кількості українських студентів за кордоном з 2009 по 2014 роки становить 79 %. [17]. На жаль, динаміку на 2016/2017 рік знайти вкрай важко, тому що ця інформація не систематизується та не оприлюднюється.

Явище міжнародної академічної мобільності, можливостей стажування за кордоном оцінюється позитивно, як можливість здобуття нових знань та компетенцій. Проте є й зворотній бік. Сьогодні у глобалізованому та інформатизованому світі студенти та викладачі ВНЗ з легкістю шукають програми, проекти для того, щоб поїхати до кращих закордонних навчальних закладах. Такі проекти та програми відкрито пропонує МОН України. Проте інформації щодо кількості тих, хто залишився за такими програмами жити за кордоном, вкрай мало, а механізмів мотивування для побудови кар'єри в Україні взагалі не існує. Ці проблеми та виклики актуальні для вищої освіти багатьох країн світу.

У сучасній Україні система вищої освіти багато в чому зберігає консервативні риси, що виявляються в тому числі й у сповільненій реакції вітчизняних вищих навчальних закладів на зміни, що відбуваються на світовому ринку освітніх послуг [4, с. 978].

Отже, сучасні тенденції, які мають незворотній вплив на сферу освіти в цілому та формування освітньої політики держав, залежать від глобальних світових змін останніх років.

Сьогодні перед Україною постає багато викликів, як політичних, економічних, так і культурних. Важливим залишається питання інтеграції у світовий, зокрема європейський, освітній простір. Проте на цьому фоні гострим залишається питання збереження ідентичності, самобутності, мови та традицій.

Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року визначає метою реформування «створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір» [18].

Для реалізації мети реформування вищої освіти України слід визначити завдання реформування. Серед першочергових завдань реформування вищої освіти України можна виділити такі:

- створення ефективної системи та механізмів фінансування вищої освіти;
- підвищення якості освіти, що надається; впровадження інновацій та нових форм надання вищої освіти;
- приведення освітніх програм у відповідність потребам ринку праці, тобто створення нерозривного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти;

- впровадження такої політики, що дозволить розширити автономію вищих навчальних закладів;
- надання рівного та безкоштовного доступу до вищої освіти для всіх верств населення;
- інтеграція освіти України до міжнародного, і зокрема європейського, освітньо-наукового простору, підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів та випускників таких закладів.

Бібліографічний список:

1. Ball, S. J. (1998). Big policies/small world: An introduction to international perspectives in education policy. *Comparative education*, 34(2), P. 119.
2. Rumbley, L. E. (2015). Intelligent Internationalization: A 21st Century Imperative. *International Higher Education*, (80), 16–17.
3. Андрущенко В. П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К. : МП —Леся, 2010. – 368 с.
4. Бурдонос Л. І. Кризові явища в системі вищої освіти України / Л. І. Бурдонос // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 978–981.
5. Губерська Н. Л. Мета, завдання та принципи державної політики України у сфері вищої освіти [Електронний ресурс] / Н. Л. Губерська // Право і громадянське суспільство. – Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 3, т. 2. – С. 158-162. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_2/33.pdf
6. Губерська Н. Л. Сучасний стан та тенденції розвитку державної політики у сфері вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Н. Л. Губерська // Право і громадянське суспільство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – № 1. – С. 141-151. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/154-suchasnyi-stan-ta-tendentsiiozvytku-derzhavnoi-polityky-u-sferi-vyshchoi-osvity-v-ukraini-huberska-n-l>
7. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К. : Ін Юре, 2003. – 416 с.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
9. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: монографія / К. Корсак – К.; Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 224 с.
10. Луговий В. І. Якість вищої освіти: виклик для України / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : [теорет. та наук.- метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2012. – т. 1. – С. 5–9.
11. Ніколаєв Є. Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014–2016 рр. [Електронний ресурс] / Ніколаєв Є., Длугопольський О. // USAID Програма РАДА. 2016. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/HE-shadow-report-final.pdf>.
12. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Поступна Олена Вікторівна; Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2010. – 231 с.
13. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України : Указ Президента України від 8 квіт. 2011 р. № 410/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/410/2011>.
14. Про освіту : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Пшенична Л. В. Розвиток державного управління вищою освітою в Україні: проблеми адаптації до умов Болонського процесу / Л. В. Пшенична // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 2 (25). – С. 82–88.
16. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект: навч.-наук. вид. / Н.Г. Протасова [та ін.] ; Нац. академія державного управління при Президенті України. – Київ; Львів : НАДУ, 2012. – 456 с.
17. Стадний Є. Кількість студентів-українців за кордоном [Електронний ресурс] / Є. Стадний // Матеріали аналітичного центру CEDOS. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-zakordonom>.

18. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf.

19. Шульга Н. Д. Сутнісні характеристики поняття «державна освітня політика» [Електронний ресурс] / Н. Д. Шульга // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – № 2. – С. 1–7. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>.

Осмоловская А. А. Современные тенденции и вызовы для формирования государственной политики в сфере образования Украины

В статье определены современные мировые тенденции в сфере высшего образования. Раскрыты нормативно-правовые основы образовательной политики Украины. Рассмотрены основные вызовы для реформирования системы высшего образования Украины, а также определены цели и задания реформирования.

Ключевые слова: *мировые тенденции в сфере образования, государственная образовательная политика, высшее образование, реформирование системы высшего образования.*

Osmolovska A. Modern trends and challenges for the formation of state educational policy of Ukraine

Author defines the modern world tendencies in the field of higher education. Legislative base of the educational policy of Ukraine is revealed. The main challenges, goals and tasks for reforming of the higher education system of Ukraine are considered.

Keywords: *world tendencies in the sphere of education, state educational policy, higher education, reforming of the higher education system.*